

АККАН СУУ ТЕМАСЫ АДАБИЯТТА

ЖААНБАЕВА КАЛИПА

улук окутуучу, ОГПИ

Аккан суу дегенде, дароо оюңа Жеңижок акындын ыр саптары келет:

Жер, ааламдын баарысын,

Багып жаткан аккан суу.

Адам менен Обону,

Багып чыккан аккан суу.

Ай, аккан суу, аккан суу,

Ай-ааламды баккан суу.

Сыр-Дайрадай кең жатып,

Сыр аякка баткан суу.

Аалам кубулушу, жаратылыш сырлары, табият көрүнүштөрүн таасын чагылдырган бул философиялуу дастан - «Жети күн, бир түн айтсаң да, түгөнбөй», Ч.Айтматов белгилегендей, «нөшөрлөтө төгүп ырдаган акындын керемет касиетинин» далили.

«Аккан суу» - Жеңижоктун аалам, табият, жаратылыш жөнүндөгү философиясынын жеткен чеги. Мында жылдын төрт мезгилиндеги табият кубулуштарынын маани-маңызы, адам жана аны курчап турган аалам сырлары чечмеленет.

Жер бетинде тиричилик улаган ар бир жандуу, жансыз нерселерге өмүр отун жаккан - аккан суу. «Зоодон сынбай бир жери, кулап түшкөн аккан суу, аяк башын кулатпай, улап түшкөн аккан суу» ай-ааламды багып, өмүрүн улайт.

Тоодон аккан жеринен,

Жаралганда тегинен,

Улук болгон аккан суу.

Тазалыгы жагынан,

Тунук болгон аккан суу.

Өмүр отун тутантып,

Жагып чыккан аккан сууну бүтүндөй тирүү жандыктын жашоо мүрөгү экендигин баяндаган бул поэтикалык кудурети күч чыгарма - улуттук асыл мурастардын классикалык үлгүсү.

Суунун касиети, кудурети, улуулулугуна табынган залкар жазуучубуз Ч.Айтматов адам баласын аруулукка жетелеген «Ак кемесинде» Баласын сулуулукка, табиятка ынак кылып жаратат. «Бала суу менен ынак. Суу боюнда жашап, жайында күн сайын сууга түшүп турат, ызаланганда көз жашын көрсөтпөшкө суу бойлой чуркайт. Эң эле ыйык жаныбарын - маралдарын суу жээгинен көрөт, алар суу ичип турган,...Бала менен маралдардын ортосунда кашка суу турат, маралдардын үнү суу үстүнөн толкуйт, анын сөзүн эч ким укпаганда, ындыны суу сепкендей өчөт. Анан дагы Баланын эңсөөсү – сууга кирүү, бул дүйнөнү таштап, суу дүйнөгө кетүү, ошондо Бугу эне суу жээктеп Баланы ээрчип жүгүрөт, баланын атасы сууда, эңсеген идеалы Ак кемеси да сууда. Өмүрүнүн эң сонку ирмеминде да суу жээгине түшөт, сууга кирет, суу менен сүзүп кетет. Суу - аруу жашоонун, таза болуунун, өмүрдүн символу. Эл ичинде: «Түшүң дө сууга аксаң, өмүрүң суудай узун болот экен».

Азыр деле өзүбүз чарчаганда, кыжаалатчылыгыбыз ашынганда, суу бойлоп кетебиз. Жайында эс алууга Ысык-Көлгө жөнөйбүз. Суунун адамдын терс энергиясын алып, жандүйнөсүн тазалай турган касиети бар. (Дарыгерлер деле чарчап-чаалыгып, маанайың чөгүп, жаның жай таппай турганда бир чака сууну үстүңөн шар куюнганды сунушташат).

Ушул эле чыгармадагы «Бугу эне» жомогунда Майрык Чаар жезкемпир кыргыз тукумунан калган уул бала, кыз баланы «Арам ойго кире элек, арамдыкты биле элек маалыңарда, таза бойдон кеткиле» деп, жардан сууга түртүп жиберерде, Бугу эне сурап алып, жонуна мингизип, алып жүрүп отуруп, Ысык-Көлгө алып келет. Ыйык көлдүн

жээгинде кыргыз тукуму уланат.

Ал эми «Деңиз бойлой жорткон Ала Дөбөтүндө» деңизде башталган өмүр бир күнү дең изде аяктарын сезип, ага кабатырланбаган, жаратылыштан сулуулукту, кайталангыс кооздукту көрө билген, билими болбосо да, тарыхый аң -сезими жогору Органдын образын жаратып, учурдагы илим-билимдүү «Орозкулдарга» үлгү катары каршы коет. Суу - ыйык, суу-улук. Суу жээгиндеги аң чыларын ачык дең изге узатып коюп, кайра тынчы кете дең из бойлой жүгүрүп, чакырып турган Ала-Дөбөттө жашоо суу өмүрүндөй улана бермекчи. Ал үчүн Органдай, Эмрайндай, «Кылым карытаар бир күндөгү» Эдигейдей Алтын мекре, Айым Балыктай ыйыктыктарга ишенип, аны издеген, эстетикалык, моралдык баалуулуктарды жүрөгүнүн терең инде жашата алган адамдардын саны арбын болушу зарыл.

Талдап отурсаң , Майрык Чаар жезкемпир Кассандраны эске салса, Мүйүздүү Бугу эненин трагедиясы - Аралдын, Байкалдын, Азовдун, Американын улуу көлдөрүнүн, Бразилиянын тропикалык токойлорунун трагедиялары. Мындай экологиялык кризистерди өлкөбүздүн ар бир регионунан табууга болот. Арстанбап сыяктуу жаң гак токойлорубуз убактылуу кыйынчылыктарга шылтоолонуп, кыркылып, таланып, кээси чет мамлекеттерге чейин сатылууда. Бир кездерде кыргызды тукум курут болуудан сактаган бугулардын мүйүздөрүн мүрзөлөргө орнотуу жетишкендик катары бааланса, учурда жаңгактын жыгачынан эмеректерди, сувенирлерди жасатууга умтулгандар көбөйдү.

Техногендүү цивилизация азыркыдай темпте жана көрүнүштө өнүгө берсе, 2050-2100-жылдардын чегинде экологиялык катастрофага учураарыбыз тууралуу божомолдор айтылууда. Планетанын дем алуучу органы делген тропикалык токойлордун космикалык ылдамдыкта кыркылып жок болуп баратканына кайдыгер карабашыбыз керек. Адамзатты, ааламды ядролук, экологиялык алааматтардан сактоо үчүн, акыл-эсти моралдык, нравалык, материалдык жактан өркүндөтүүбүз зарыл. «Ысык-Көл» форумунун (1986-жыл, 13-16-октябрь) 1-жыйынында Ч.Айтматов маектешүү, талкууларга «Чыгармачылык аркылуу аман калуу» деген шарттуу теманы девиз кылууну сунуштаган. Ал: «Адам руху-чыгармачылыктын жыйынтыгы, жемиши. Тиричиликти улам демитип, кысып келе жаткан коркунучтун алдында тунук аң -сезим касташуунун жана жек көрүшүүнүн сокур инстинктинин үстүнөн артыкчылык кылат деп ишенип, акыл-эске таянуудабыз. Акыл-эстин өзүн-өзү чексиз өркүндөтүүгө, чексиз эволюцияга жөндөмдүү болуп калгандыгы үчүн улуу тириликке таазим», - деп сүйлөгөн форумдагы кириш сөзүндө. Демек, биз ой жүгүртүүнүн жаң ы жолуна түшүшүбүз абзел.

Америкалык жазуучу Джеймс Болдуин: «Адам өзүн коопсуз сезиш үчүн, өз үйүнүн керегелерине дагы, ал түгүл бүтүндөй бир мамлекеттин чек аралары менен да бекинип отура албай калды. Жаң ыча ой деген – бул биз баарыбыз, биздин ар бирибиз өзүбүздүн кара башыбыз аман калышы жөнүндө эмес, бүткүл адамзаттын кантип аман калышы жана гүлдөшү жөнүндө ойлошубуз», - деген пикирин бөлүшкөн. 12 өлкөдөн келген дүйнөлүк интеллектуалдардын Ала-Арча капчыгайында башталып, касиеттүү көл жээгинде аяктаган бул жыйыны коом турмушундагы эң маанилүү окуя болуп калды.

2003-жылдын август айында көгүлтүр Ысык-Көлдүн жээгинде өткөн кыргыздардын бүткүл дүйнөлүк курултайы адаттан тыш гимн, же резолюция менен эмес, тереңдетилген экологиялык көркөм текст менен жыйынтыкталган. Мамлекет жетекчилери Айтматовдон бата берип коюусун өтүнүшкөндө, улуттук маданиятыбыздын патриархы элибиздин тоолорго, сууларга, Ысык-Көлгө болгон сүйүүсүн, сый-урматын айкындаган, атайын курултай үчүн даярдалган ыр саптарын үн чыгара окуп, ал эми курултайдын катышуучулары аны дубадай үн чыгара кайталашкан. Ала-Тоого табынуу жөнүндө айтып келип:

Ысык-Көлдүн тунуктугу асмандан,
Ысык-Көлдүн тереңдиги ааламдан,
Ысык-Көлдүн кенендиги теңирден,
Ысык-Көлдүн касиети кудайдан.

Толкундай бер, Ысык-Көл,
Тоо арасын жайкалта бер , Ысык-Көл,
Түбөлүктүн күзгүсү сен - Ысык-Көл.
Ак батамды кабылдагын, Ысык-Көл,
Жакшылыкта, тазалыкта, тынчтыкта,
Чайпала бер, толкундай бер, Ысык-Көл!
Табынабыз, Ысык-Көлгө табынабыз,

Сыйынабыз, Ысык-Көлгө сыйынабыз, - деген сөздөр менен жыйынтыктаган. Мындай тарбияны, түшүнүктү, көз-карашты дилине сиңирген адам табиятка, сууга таш боор мамиле кыла албайт. «Агын сууда арам жок» деген көөнө түшүнүк өзүнүн нукура маанисинде калыш үчүн, «Таза болсо, суудай болгон», ыйманы таза, жан-дүйнөсү аруу адамдар көп болуш керек.

Жеңижок акыныбыздын асыл ойлорун терең дете түшүндүргөн саптар Тоголок Молдонун «Жер жана анын балдарында» кезигет:

Жан бүткөндүн баарына,
Насип болгон аккан суу,
Жардам берип баарына,
Азык болгон аккан суу.

Түк токтобой ырыскы, Берип турат аккан суу.

Мезгил көрсөткөндөй, эгер сууга суудай таза мамиле кылбасак, «түк токтобой келип турчу ырыскыбыз» да өксүп – кемип каларын байкап жатабыз. Арал дең изинин соолушу, Кыргызстаныбыздын бермети Ысык-Көлүбүздүн суусунун курамында зааранын процентинин жогорулугу, жыл сайын жээктеринин тартылып баратышы, жаныбыздагы эле Ак Бууранын абалы кооптондурбай койбойт. Таштандыларды төгүп, унааларды, ит-мышыгыбыздан бери сууга алып барып жууп, таза пайдаланбагандын азабынан, учурда шаарыбызда эпидемиялык жугуштуу оорулар көбөйүп, ич келте, сарык оорулары тынчыбызды алууда.

Буруп алсак, оюбузга көнүп, сугарсак, жайкалып эгинибиз өнүп турган, суусасак, жагымдуу, балдан таттуу аккан суубуз бүгүн жалпыбыздын камкордугубузга муктаж.

Жок дегенде, бир күнгө ,
Келбей койсоң таарынып,
Кесирленип жүргөндөр,
Чуркайт эле ак уруп.
Бирок, сен андай эмессиң ,
Чалкып жаткан кененсиң ,
Керектеген жандуунун,

Кызматына беленсиң, - деген саптардын маани - маң ызын аң дап, асылдыктарга ак пейил менен, астейдил, аяр, сарамжал мамиле кылууга, табият улуулугунан үлгү алууга милдеттүүбүз. Өзүндөй кең пейил, тегиз, тунук, таза, камкор болбосок, суу каарданса, «жердин жүзүн термелтип, күң гөйдөгү таш агып, байлап койгон сал агып, көпүрөлөр дагы агып, кечип кирген мал агып, байкабаган жан агып», заматта алаамат болуп кеткенине дагы күбө болуп жүрөбүз.

Адамзат пендеси, Аккан сууну булгаба,

Суу сыйлаган зор болоор,

Суу кордогон кор болоор.

Акыл менен ойлоп ал,

Айткан жокмун тим гана, - деген эскертүү тегин жерден айтылбаган.

Жаңылмачта: Суу боюнда дарак өсөт, суусуз калса, араң өсөт, сууну дайым карап өсөт, сулуу чачын тарап өсөт, - делет. Жайкалып өскөн дарак, чайпалган суубуз биздин сергек жашообузга дем берип, өмүрүбүзгө мүрөк болуп берсин. Ичээр суубуз түгөнбөй, өмүрүбүз аккан суудай узун болсун. Өмүр-дайра, убакыт бер кечкенге!

Адабияттар:

1. А.Муратов Чыңгыз Айтматов-жазуучу этнопедагог, - Бишкек, «Айат», 2006, 32-33, 163-беттер.
2. П.Дүйшөнбаев, М.Дүйшөнбаев, Чыңгыз Айтматовдун экологиялык этикасы, - Бишкек, «Шам», 2005, 133-136-беттер.
3. А.Турдугулов, Кыргыз классикасы, Бишкек, «Шам», 2005, 189-193-беттер.
4. Тоголок Молдо. Жер жана анын балдары, - Фрунзе, «Адабият»,1990, 20-21-беттер.
5. Мурас, - Фрунзе, «Кыргызстан»,1990, 268-278-беттер.